

СВІТОВА БІБЛІОТЕКА. ЧИСЛО 1.

ЛЄОНІД АНДРЕЄВ:

ОПОВІДАНЯ.

Бажаючи дати нашій суспільності тану,
а добру літературу, беремо ся до видавання

„Світової бібліотеки“,

в якій будемо містити самі лучші твори на-
шого і чужого письменства.

Щоби дати всім можність купувати
книжки, визначили ми можливо найдешевшу
ціну, бо лише 10 сот. від аркуша друку на
гарнім папері. Плян видавництва на най-
ближчу будучість є такий:

1. Андреєв: Оповідання	35	сот.
2. Чехов: Медвід — Осьвідчини — Кальхас	30	"
3. Чехов: Дядьо Ваня (друкується) —	—	"
4. Стріндберг: Батько	—	"
5. Ібзен: Дика качка	—	"
6. Мультатулі: Оповідання...	—	"
7. Чехов: Дрібні оповідання	—	"

В справах редакційних просимо звер-
тати ся до п. Фр. Коковського, ред. „Буко-
вини“, Чернівці, Петровича ч. 2, а в справах
адміністративних до др. Л. Когута, дирек-
тора „Селянської Каси“ в Чернівцях, улиця
Петровича 2.

Видавці.

СЪВІТОВА БІБЛІОТЕКА. Ч. 1.

ЛЕОНІД АНДРЕЄВ.

ОПОВІДАНЯ

Чернівці, 1908.

Заходом д-ра Ільва Когута і Франца Коковського.

З друкарні „Рускої Ради“ в Чернівцях під зар. Ів. Захарка.

Оригінальний чоловік.

Hа хвильку запанувала тишина, а серед брязкуту ножів та тарелів, серед глухого гамору, щопідносиш ся із віддалених столів, серед шелесту одежі та рипіння паркетів під скорою ходою кельнерів, обізвав ся тихий та лагідний голос:

— Але я люблю муринки.

Антін Іванович захлиснув ся горівкою, яку як раз тоді пив. Кельнер, що тоді збирав начине, глянув в ту сторону байдужним, цікавим оком. Всі здивовано пооберталися до говорячого і побачили отсе перший раз старанно вичесану головку Семена Василевича Кательнікова, його безбарвні маленькі оченята та трусливе лице з червоним вусиком, якого кінці замочивши в горівці і борщи, виглядали темними. Через п'ять літ служили разом з Кательніковим, що дня поздоровляли його і що дnia з ним працались, розмовляли з ним про ріжні річи кожного двайцятого, як і нині, по одержаню платні — і бачили його перший раз. Побачили і здивували ся. Виділи, що Семен Василевич, поминувши його вусик і веснянки, не такий вже гідкий, що він умів користно прибиратись і що його високий білий ковнір, хоч з паперу, все таки був найчистіший.

Антін Іванович, шеф бюра, випчихавшись доволі і почервонівш із напруження, виплялив уважно і цікаво очі на збентеженого Семена Василевича і задихуючись спітав з натиском:

— Слухайте — Семене, як Ви називаєте ся?

— Семен Василевич, — помагав Кательніков. Він не казав „Васілівіч“, тілько виразно „Васілівіч“, се також подобало ся всім, як знак гідності і самосвідомості.

— Отже ви, Семене Василевичу... любите муринки?

— Так, я люблю дуже муринки.

А навіть його голос був приемний, хотай почасти вже присохлий, як старий, зівялий буряк.

Антін Іванович закусив спідну губу, оглянувшись упulenimi очима всіх урядників, і коли вже минула критична хвиля зареготався голосно:

— Га, га, га! Він любить муринки! Га, га, га!

І всі разом съміялись, а грубий і похмурий Пользиков, що взагалі не вмів съміяти ся, іржавувристо:

— Гі, гі, гі!

Семен Василевич також съміяв ся. Його съміх був тихий і звучав, як сухий горох; він з утіхи почервонів, однак рівночасно бояв ся, щоб з того не повстали якісь неприємності.

— Отже, ви дійсно так думаете? — спитав Антін Іванович, переставши съміяти ся.

— Зовсім серйозно. Сі чорні дами мають-щось палкого, або як-би то вам пояснити, мають в собі щось екзотичного.

— Екзотичного?

І знова съміялись усі; та під час съміху впали на думку, що Семен Василевич певно образований і мудрий чоловік, коли уживає так рідкого слова як „екзотичний“. Опісля почали з запалом доказувати, що муринок не можливо любити: вони чорні, масні як олива, мають неможливо грубі губи і поганий запах.

— Але я їх люблю! — обстоював Семен Василевич скромно при своїм смаку.

— Кожному своє, — сказав в кінці Антін Іванович. — Але я готов скорше любити козу, як таку чорну.

Все таки всім було приемно, що між ними.

був такий оригінальний чоловік, що серійозно любить муришки, і для того вони замовили дальших шість фляшок пива і почали споглядати на сусідні столи, де не було таких оригінальних людей з якоюсь погордою. Також почали балакати голоснійше і съмливійше. Семен Василевич не запалював вже сам сїрничком цигаро, лише чигав, аж кельнер подасть йому огню. Як пиво випили і замовили съвіже, глянув грубий Ползіков суворо на Семена Василевича і сказав йому з закидом:

— Чому ми з вами, добродію Кательніков, аж до сего дня на ви? Чиж ми не тягнемо ту саму тачку? Треба конче запити братерство, коли ви гонетний чоловік.

— Прошу дуже, з найбільшою приємностю, — заявив Семен Василевич. Тепер радів він то з приємности, що його вже раз помітили і віддали честь, то зараз знова бояв ся, хто знає чому, що могли би його набити, та про всякий случай тримав руки на грудях, щоби в прикрім положеню охоронити лицє і фризуру. Запивав братерство з Ползіковим, Троїцким, Новоселовим і іншими і цілувався з ними так сильно, що аж губи напухли. Антін Іванович не пив разом, але сказав сердечно:

— Як будете в наших околицях, то зайдіть до нас. Хоч ви любите муришки — але я маю доњинки. Будуть дуже цікаві вас бачити. Отже ви думаете серійозно?

Семен Василевич уклонив ся, і хоч троха хитав ся, все таки бачили всі, що він має також добре манери.

В протягу одного тижня знав уже цілий департамент, що урядник Кательніков любить дуже муришки, а в протягу місяця знали се сторожі сусідніх домів і поліцай, що мав службу на розі. Діючістки, що писали на машинах в сусідніх відділах, приходили, щоби побачити Семена Василевича, а він сидів тихо і скромно та все ще не знав певно, чи його будуть хвалити, чи набютъ.

Один раз був він уже в гостях в Антона Івановича, пив на новій дамастовій скатерти чай і заявив, що муринки мають в собі щось езотичного. Дами були збентежені, а Настенька, дочка доматора, що читала романі, зиркнула короткозорими очима, поправила свої кучерки і запитала:

— Але чому?

Всі були в дуже добрім настрою, і як тільки цікавий гість відійшов, говорили про него з великою симпатією, а Настенька назвала його жертвою злощасної пристрасти. І йому подобала ся Настенька, але через те, що він любив лише муринки, не відважувався сего зрадити і заховував ся дійсно сальоново, але холодно із резервою. І через цілу дорогу думав він про муриночок, думав, які вони чорні, масні як олива і відразливі, а при думці, що він одну з них цілує, опанувало його почуванє, якби його пекла згадка і мав охоту тихо заплакати і написати до мами на провінції, щоби вона приїздила до него. В протягу ночі поборов він сей напад легкодушності, а коли рано явився в бюрі, видно було по цілій його постаті, по червоній краватці, по таємничім виразі лиця, що сей чоловік любить дуже муринки.

Небавом познакомив його Антін Іванович, що співчував йому, із одним театральним репортером, а репортер запровадив його за вільним білетом до якоїсь *Cafè Chantant* і представив його директорові, монсієрові, Жакові Діклю.

— Сей добродій, — сказав репортер, висуваючи наперед скромно кланяючогося Семена Василевича, — сей пан любить дуже муринки. Нікого крім муриночок. Дивний оригінал! Ви повинні його підпирати, бо як такого чоловіка не підпирається, то кого мається ся підпирати? Се, Жак Діклю, соціальна справа.

Репортер поплескав Семена Василевича про текціонально по вузких плечах, а директор, Француз з поважним чорним вусом, глипнув на небо, мовби чогось там шукав, зробив рукою резолют-

ний рух і споглядаючи чорними очима на все ще кланяючого ся урядника, сказав:

— Муринки! Знаменито. Я маю як раз тепер три чудові муринки.

Семен Василевич трохи зблід, але пан Жак, котрого дух все був при його улюбленим крамі, не спостеріг того. Репортер просив його:

— Жак Дікльо, дайте йому вільний білет, сезонову карту.

Від того вечера почав Семен Василевич залипти ся до муринки міс Коррапо, якої очі були похожі до губоких тарелів, а зіниці до прунь. І коли вона пускала сей цілий апарат в рух і робила залюблені очі, тоді костенілі його ноги, він скоро кланяв ся, його вимазана помадкою головка полискувалась від електричного світла, і він з губоким жалем думав про свою бідну матір, що жила на провінції. Міс Коррапо не розуміла по росийськи ані слова, але на щастє найшло ся багато охочих переводчиків, які брали собі відносини молодої пари дуже до серця і переповідали одушевлені вискази чорної панни Семенови Василевичу.

— Вона каже, що ще ніколи не бачила такого любого джентельмена. Добре?

Міс Коррапо почала кивати чорною головою то в одну, то в другу сторону, скалила свої широкі зуби, подібні до клявішів і кружляла тарелями на всі боки. Семен Василевич кивав несъвідомо також головою і бурмотів:

— Скажіть їй, прошу, що муринки мають щось екзотичного в собі!

Всі були дуже вдоволені. Коли Семен Василевич поцілував муринку перший раз в руку, зібралися майже всі артисти і богато цікавих, а оден старий купець, Богдан Корнеїч Сільвестров аж прослезив ся із патріотичного зворушення. Опісля лилися шампані, а Семен Василевич мав через два дні сильне бите серця; він не ходив до уряду і кілька разів починав писати лист: „Дорога Ма-

муню!“, однак не міг через слабість докінчiti його. Коли опісля прийшов знов до канцеляриї, запрошено його до бюра Ексцеленції. Семен Василевич пригладив щіткою волосе, що розбурхалось під час його слабости, випростував темні кінці вусів, щоб міг ліпше говорити і увійшов зі страхом і трепотом.

— Слухайте. Чи мені правду казали, що ви... Його Ексцеленція зупинив ся, — то правда, що ви любите муринки?

— Вірна правда, Ваша Ексцеленціє!

Генерал сконцентрував свій погляд на його потилици, серед якої сторчали на голій середині уперто два тоненькі волоски і тряслись і спитав трохи здивовано та заразомзвічливо:

— Ex, але чому ж ви їх любите?

— Я не знаю сам, Ваша Ексцеленціє, — відповів Семен Василевич; його опустила відвага.

— Так, як же ви сего самі не знаете? Хто-ж має знати? Ет, не стидайтесь, мій любий. Я дуже радо дивлю ся на вираз самостійности, взагалі самодіяльности у моїх підвласних, розуміється, в певних границях. Кажіть мені отверто, як би мали казати своїому батькови, чому ви любите муринки?

— Вони мають в собі щось екзотичного, Ваша Ексцеленціє!

Коли одного вечера грав генерал в англійскім клубі вієта і роздавав білимі руками карти, натякнув Його Ексцеленція із штучною байдужностію:

— Я маю в канцеляриї чоловіка, що дуже мурички любить. Подумайте собі, звичайний пискар.

А прочі генерали — нахнюились. Кождий з них мав у своїм відділі богато урядників, але то були цілком звичайні, безбарвні і зовсім не оригінальні люди, про котрих не можна було нічого сказати. Сердитий Анатоль Петрович думав довго, лишив ся при своїй певній чвірці без „штиха“ і сказав при слідуючім роздаваню:

— Я маю одного егзекутора: половина його бороди є чорна, а половина червона.

Але усі виділи, що побіда є по боці Його Ексцеленції: егзекутор тут ні при чім; що його борода пів'червона, а пів чорна, можна було навіть припускати, що він тому не був рад, за теж висше згаданий урядник любив муринки з власної, вільної волі, а ся пристрасть була без сумніву съвідоцтвом його оригінального смаку. Його Ексцеленція додав ще мов невинно:

— Він твердить, що муринки мають в собі щось екзотичного!

Істноване так надзвичайного оригінала здобуло другому відділови в кружку урядників столиці надзвичайно підхлібну популярність і витворило, як то все в таких разах буває, богато нужденних і поганних кошій. Сивий писар з шестого відділу, що мав богато дітий і вже двайцять і вісім літ сидів незамітно при своїм столі, заявив отверто, що може гавкати, як нес. Та коли його висьміяли і цілий відділ почав гавкати, рохкати та іржати, він забентежив ся і пив через повні дві неділі, забувши навіть зарапортувати свою слабість, як то робив все через двайцять і вісім літ.

Інший знова зовсім молодий урядник удавав, що він залюбився в жінці хіньского посла, він звернув на себе через якийсь час загальну увагу, ба навіть здобув собі певну симпатію; але дос্যвідчені очі пізнали зараз маловажне і несовісне наслідуване правдивої оригінальності, і пташок провалився соромно в пропасть давної неслави. Були також інші проби подібного рода. В сім році можна було загалом запримітити надзвичайний полет душевний між урядниками; дуже довго вкривана туга за оригінальностю обхопила сильно особливо молодих урядників і припровадила в деяких случаях навіть до трагічних наслідків: один канцеліст, син важливих родичів, не міг нічого оригінальнішого відумати як те, що своїм преложенім наговорив нечесноти і — утратив службу.

Сам Семен Васильевич придобав собі ворогів, що отверто говорили, мов би він не розумів ся на муринах. По сїм, а заразом як відповідь на те, появилася в часописі інтервю, в якім Семен Васильевич за дозволом своїх настоятелів подав отверту заяву, що він любить мурички, бо вони мають в собі щось екзотичного. І зівізда Семена Василевича засияла новим съвітлом.

Тепер він був дуже улюбленим гостем на вечерах у Антона Івановича, а Настенька плакала раз навіть гірко; так дуже боліло єї серце за його знищеною молодістю. Але він сидів гордо по середині за столом і відчуваючи позір очій, звернених зі всіх сторін на него, зробив трохи мелянхолійне і при тім егзотичне лице. Доматорови як і його гостям, навіть глухій бабці, що мила в кухні начине — всім було приємно, що до їх дому загощував без всяких церемоній так оригінальний чоловік. Але Семен Васильевич вертав до дому і плакав на подушках; бо він любив Настеньку, а ненавидів з цілої душі прокляту міс Коррапо.

Перед Великоднем рознеслась поголоска, що Семен Васильевич женить ся з муриною міс Коррапо, котра переходить на православ'є: вона покидає занятє у монсієра Жака Дікльо а сам Його Ексцепленция буде батьком. Товариші, петенти і портєри ґратували Семенови Васильевичови, а він кланявся, хоть вже не так низенько як передше, але все таки ґалантно, а його гладко зачесана головка блістіла в промінях весняного сонця. Останного вечера у Антона Івановича був він рішучо героем, тільки Настенька бігала що пів години до свого покоїку, щоби поплакати. Опісля пудрувала ся так спільно, що пудер спадав з неї як мука з млинового каменя і оббліював чорні сукні єї обох сусідок. Підчас вечери ґратували всі молодому і пили на його здоровле, а Антін Іванович, роз'охотившись, сказав:

— Одно лише, брате, цікаве: якої барви будуть твої діти?

— Смужкуваті — сказав Ползіков суворо.

— Ex, як то — смужкуваті? — дивували ся гості.

— Так — одна смуга буде біла, друга чорна, одна біла, друга чорна, — пояснював все безнадійно Ползіков, який з цілого серця жалував за приятелем.

— Не може бути! — запротестував поблідлий Семен Васильєвич з обуренем, а Настеняка, що вже не могла здергатись, розплакала ся і, викликавши загальний неспокій, утекла від стола.

Через два роки був Семен Васильєвич най-щасливішим чоловіком і всі тішилися, коли хто його побачив і згадав про його дивну судьбу. Раз приймав його з жінкою Його Ексцеленция, а на хрестини дістав досить значну субвенцію з екстрапординарію, а незабаром по сїм виавансував поза турою на помічника бюрового шефа. Не уродила ся дитина смужкувата, лише сіра, ліпше сказавши, оливяної барви. А Семен Васильєвич розповідав всюда, як горячо любить свою паню і свого сина, однак все не спішився йти до дому, а коли прийшов, не спішився, щоб потягнути за дзвінок. Коли його спрічали опісля на порозі шпрокі зуби, подібні до клявішів і вражяючі білі тарелі, а його гладко причесана голова притулила ся до чогось чорного, оливного, вонючого мошусом, тоді торопів він цілковито з туги і ставав думати про щасливих людей, що мають білі жінки і білі діти.

— Любко! говорив він покірно і сповняючи горячу просьбу щасливої матері, ішов до малого. Він ненавидів се асфальтове, губате дитя, але виростав його з послухом, мріючи в глубині душі про можливість, коли зможе дитину ненарочно випустити з рук.

По довгій розвазі і тайних стонах рішився написати до мамп на провінції про свою женитьбу і дістав на своє диво дуже потішаючу відповідь. І їй було приемно, що єї син був так оригінальним чоловіком і що сам його Ексцеленция був в його батьком, а про чорне тіло і непримінний запах висловилася

так: „Хай буде пика й овеча, коби лише душа людська“.

По двох літах умер Семен Василевич на запалені жолудкової опони. Перед смертию післав за съвящеником, а сей оглядав цікавим оком колишню міс Коррапо, гладив свою широку бороду і сказав значучо:

— Но, так!

Але видно було, що він цінив Семена Василевича за його оригінальність, хотьуважав його грішником. Коли съвященик нахилив ся до умираючого, він зібрав останки своїх сил до купи і отворив рот, щоб крикнути:

— Ненавиджу сего чорного чорта!

Але опісля нагадав собі Його Екцеленцию, субвенцию з екстраординариюм, доброго Антона Івановича і Настеньку, глянув у чорне заплакане лице і сказав тихо:

— Батечку, я люблю дуже муринки. Вони мають в собі щось екзотичного!

Се послідне напружене надало його остигаючому обличу вираз щасливої усмішки, і з сею усмішкою на устах — помер Земля приняла його обоятно, без питання, чи він любив муринки, чи ні, вона знищила його тіло і змішала його кости з неизвестними кістями других мерців.

Але другий департамент зберігав довго у пам'яті Семена Василевича, а коли ждучі петенти починали нудитись, тоді портиер вів їх до своєї комірчині і оповідав про оригінального урядника, що страшно любив муринки. А тоді всім і оповідачеви і слухачам ставало весело на душі.

Переклав Антін Гриник.

Брехня.

Іи брешеш! Я знаю, ти брешеш!

— Та чого ти кричиш? Чи ж треба, щоби нас чули?

І тутки вона брехала, бо я не кричав, а говорив зовсім тихенько, держав її за руку і говорив тихо, тихо і се отрутне слово „брехня“ шипіло, немов маленька змійка.

— Я тебе люблю — говорила вона дальше — і ти повинен вірити. Чи ж се не впевняє тебе?

І вона поцілуvala мене. Та коли я хотів її зловити і притиснути до себе, її вже не було. Вона пішла з напів темного коридора, а я знов потягнув в слід за нею туди, де кінчився веселий празник. Почекім спізнаю, де се було? Вона сказала, щоби я прийшов сюда і я прийшов і бачив, як всю ніч крутилися пари. Ніхто не підходив до мене, не говорив зі мною і я сидів всім чужий в куті біля музикантів. Прямо на мене було звернене горло великої, мідяної труби і сюда кричав хтось запертий і через кожді дві хвилини уривисто й грубо сьміявся: хо-хо-хо.

Часом до мене приближала ся біла, пахуча хмарка. То була вона. Не знаю, як вона вміла мене голубити незамітно для людей; тільки на одну коротеньку хвильку її рамя притискало ся до моєго, на одну коротеньку хвильку я видів, опустивши очі, білу шию в прорізі білого одіння. А коли я підіймав очі, то бачив профіль такий білий, гострий, правдивий профіль, який буває в задуманого ангела над могилою вбитого чоловіка. І її очі я бачив. Вони були великі, жадливі съвітла, гарні та спокійні. Зіньки чорніли окруженні голу-

бою обвідкою і скільки я не вдивлявся в них вони були все такі-ж чорні, губокі, непроникливі. Може бути, що я так не довго глядів в них, що серце не вспіло ще зробити ні одного товчка, однак я ніколи так глибоко і страшно не розумів, що значить безкрайність і ніколи з такою силою не відчував її. Зі страхом і болем я чув, як все життя мое тоненьком лучем переходить в її очі, поки я не став чужим для себе самого, опустілим, безголосним — майже мертвим. Тоді вона відходила від мене, забираючи з собою мое життя і знов гуляла з кимсь високим, чванливим, гарним. Кожду дрібницю з нього я бачив: форму його одіння, широкість піднятих рамен, рівномірний мах відділеного пасма волося — а він своїм безчисленним, недоглядним поглядом, немов вдавлював мене в стіну і я робився таким самим плоским і неістнующим, як стіна.

Коли съвічки почали гаснути, я підійшов до неї і сказав:

— Пора іхати. Я проведу вас.

Та вона здивувала ся.

— Адже-ж я іду з ним — і вона показала на високого і гарного, який не глядів на нас. І відпровадивши мене до пустої кімнати, поцілуvala.

— Ти брешеш — сказав я тихенько.

— Ми сьогодні побачимо ся. Ти повинен прийти — відповіла вона.

Ізза високих криш глядів зелений, морозяний ранок, коли я іхав домів. На цілій улиці було тільки нас двох: візник і я. Він спідв, похнюпившись, склавши лиць, а за ним сидів понурившись і я, закривши лиць по самі очі. У візника були свої думки, а в мене свої, а там за грубими стінами спали тисячі людей, а в них були свої сни і думки. Я думав про неї і про те, що вона бреше, та про смерть і мені здавалося, що сії неясно осьвічені стіни вже бачили мою смерть і тому вони такі холодні таї упрямі. Не знаю про що думав візник. Не знаю про що мріли закріті стінами. А

вже-ж й вони не знали, про що я думаю і мрію. І так ми їхали по довгих і прямих улицях. Ранок піднімався із за криш, все кругом було непорушне і біле. Запашна хмарка наблизилась до мене і прямо в мое ухо съміявся хтось запертий: хо-хо-хо...

ІІ.

Вона збрехала. Не прийшла і я дурно очидала її. Сірий, однаковий, застиглий сумрак спускався з темного неба, я не знав, коли смерк перейшов ввечір, а вечір в ніч і думав, що всю се була одна довга ніч. Все тою самою ходою, рівномірною, однаковою ходою довгого очідання я ходив в зад і в перед. Я не підходив близько ні до високого дому, в якім жила моя люба, ні до склянних його дверей, що жовтіли під желізним піддашем, а все тою самою рівномірною ходою ходив по протилежній стороні — там і назад, там і назад. Ідучи вперед, я не зводив очій з склянних дверей, а повертуючи назад, я часі та зупинявся, обертав голову і тоді сніг колов мое лице гострими голками. І такі довгі були вони, сії гострі, холодні голки, що проникали до самого серця і кололи його сумом і гнівом безсильного очідання. Від ясної півночі до темного шівдня гнав свободно холодний вітер, із свистом грався на обледенілих кришах і зриваючись з відтіля сік мое лице гострими, маленькими сніжинами і дрібно стукав в шиби пустих ліхтарень, де згиналося одиноче, дрожаче від холоду жовте полумя. Мені жаль було самітного полумя, що жило тільки ночию і я думав, що ось-де на сій улиці кінчиться ся все житте, і коли я піду, то тільки сніжинки будуть снуватись по пустім просторі, а жовте полумя буде все дрожати і згннати ся — в самоті і холоді.

Я очидала її, а вона не приходила. І мені здавалося, що самітне полумя і я, ми подібні до себе і тільки моя ліхтарня не була пуста: в тім просторі який я міряв свою ходою, часом показувалися люди. Вони нечутно впростали за моїми пле-

чима, великі і темні, йшли біля мене і сіріючи, не-наче мари, нагло щезали за острим рогом білого будинку. І знов виходили вони ізза рога, рівнялися зі мною і поволи тонули в сірім просторі, повнім безшумно падаючого снігу. Вони закутані, безфоремні, мовчазні, були подібні до себе і до мене і мені здавалося, що десятки людей ходить там і назад, які ждуть, дрожать і мовчать як і я іду — мають про щось своє загадочне і сумне.

Я очідав її, а вона не приходила. Не знаю, чому я не кричав і не плакав з болю; не знаю, чому я съміявся, і стискав пальці так, буцім то вони кигті, а я держу в них то маленьке і отрутне, що мов змійка шипить: брехня! Вона звивалася в моїх руках, кусала мое серце і від її їди крутила ся моя голова. Все було брехнею. Щезла границя між будучим, а теперішнім, між теперішнім, а минувшим. Щезла границя межи тим часом, коли я ще не жив, а тим, коли я став жити і думав, що все жив — або, що не жив ніколи. І все, коли я не жив і коли я став жити, вона царила надімною і мені дивно було думати, що в неї є ім'я і тіло, та що в істнованю є початок і конець. У ней не було імені і вона була все тою, що бреше, тою, що зневолює ждати, а ніколи не приходить. І не знаю, чому я съміявся, чому гострі голки вбивалися в мое серце і прямо в мое ухо съміявся хтось запертий: хо-хо-хо.

Коли я відтворив очі, то бачив освітлені вікна високого дому і вони тихо говорили мені свою синою і червоною мовою:

— Вона звела тебе; в сю хвилю, коли ти одинокий блукаєш, ждеш і терпиш — вона вся гарна, вся блискуча, вся брехлива находитися тут і слухає те, що шепоче їй високий, гарний муштинг, що зневажає її тепер. Як би ти так вдерся там і вбив її. — ти зробив би чудове діло, бо вбив би брехню.

Я кріпше стиснув руку, в якій був ніж, і съміючись відповідав:

— Так, я вбю її.

Та сумно гляділи на мене вікна і сумно продовжали:

— Но ти ніколи не вбеш її. Ніколи, тому що оружє в твоїй руці також сама брехня, як її поцілуї.

Давно вже щезли німі тіни ожидаючих і в холоднім просторі лишився я один — та дрожачі від морозу і розпуки самотні язики огня. Недалеко на церковній дзвінниці стали бити години. Їх сумний, металічний звук дрожав і плакав, коли летів в простір та губився в масі безумно кружляючих сніжинок. Я почав числити удари і розсъміявся: годин вибило п'ятнадцять. Дзвінниця була стара, а годинник теж. Він хотяй вірно показував години, то удари видзвонював без числа, часом так багато, що старий, сивий дзвонар влазив на гору і задержував руками корчево бючий молоточок. Для кого брехали сі сумні дрожачі, старезні звуки, сповиті та придушені морозяною тъмою? Така жалка і недоладна була ся безпотрібна брехня.

З послідним, брехливим звуком годинника стукнули склянні двері і по ступенях зійшов хтось високий. Я бачив тільки його плечі, але пізнав, бо ѹно вчера бачив їх, сі горді, зневажливі плечі. І ходу пізнав я, вона була далеко лекша і певнійша, ніж вчера; так не раз відходив ѹ я від сих дверей: так ходять люди, яких лиш ѹно цілували жіночі, брехливі уста.

III.

Я грозив, я домагав ся скрегочучи зубами:

— Скажи мені правду!

Із холодним, як сніг, лицем, здивовано піднятими бровами, під якими все так само байдужно, загадочно темніли непроникливі зіньки, вона питала мене:

— А чи ж я обріхую тебе!

Вона знала, що я не можу доказати її брехні, що всі мої скрутні, важкі творива питань думок

можуть бути розбиті одним її словом — і ще одним брехливим словом. Я ждав його — і воно спливало з її уст, сияючи на поверхні красками правди та темне в своїй глубині.

— Я люблю тебе. Чи-ж я не вся твоя?

Ми були далеко за містом. В темні вікна гляділо сніжне поле. Над ним була пітьма й округнього біла густа, нерухома, мовчалива пітьма, лише воно сияло своїм таємним съвітлом, мов в мраці лиця мерця. Одна лишеень съвічка горіла в великій, сильно натопленій кімнаті і на червеніючій полу-міни видно було блідий відблеск мертвого поля.

— Якаб не була сумна правда, я хочу знати її. Може бути, я вмру, почувши її, та смерть лучша, ніж незнане правди. В твоїх поцілуях і обнятиях я відчуваю брехню. В твоїх очах я бачу її... Скажи мені правду — і я на все піду від тебе — говорив я.

Та вона мовчала. Її погляд холодно питав чи проникав мене до глубини, вивертав мою душу і з дивною розкішлю розглядав її. І я закричав:

— Скажи, або вбю тебе!

— Убий! — спокійно відповіла вона: — часом так скучно жити... Та чи-ж погрозами можна добитись правди?

І тоді я впав на коліна. Стискаючи її руки, плачуучи, я молив її пожалування — і правди.

— Бідний! — говорила вона кладучи руку на мое волосе. — Бідний.

— Пожалій мене — молив я. — Я так хочу правди.

І я глядів на її біле чоло і думав, що правда там, за тою тонкою перегородкою. І мені божевільно хотіло ся зірвати череп, щоби побачити правду. А ось тут за білою грудю, беться серце — і мені божевільно хотіло ся нігтями розірвати груди і хоч раз побачити голе людське серце. І непорушно жовтів гострий огник догоряючої съвічки

і — темніючи розходилися стіни і було так сумно, так одиноко, так важко.

— Бідний — говорила вона. — Бідний.

Корчево кинувшись, впав жовтий огник і став синім. А потім погас — нас огорнула пітьма. Я не бачив ніїї лиця, ні очій. Її руки обіймали мою голову і я вже не відчував брехні. Закривши очі я не думав, не жив, тільки втягав в себе чуттє її рук і воно здавалося мені правдивим. В темноті тихо звенів її шепот боязливо і дивно:

— Приголуб мене. Мені страшно.

І знову тишина і знову тихий, повний страху шепот:

— Ти хочеш правди, — а чи-ж я сама знаю її? Чи-ж я не хочу знати її? Схорони мене. Ах, як страшно!...

Я втворив очі. Поблідла темнота кімнати втікала в страху від високих вікон, збиралася при стінах і ховалася в углах, — в вікна мовчки гляділо щось велике, мертвобіле. Здавалося, що чиїсь мертві очі вишукують нас і огортають своїм ледовим поглядом. Дрожачи, ми пригорталися до себе, а вона шепотіла:

— О, як страшно!...

IV.

Я вбив її. Я вбив її і коли вона лежала вялою і плоскою масою біля того вікна, за яким біліло мертвє поле, я став ногою на її трупа і розсміявся. Се не був съміх божевільного, о ні! Я тому съміявся, що грудь моя віддихала рівно і легко і у внутрі її було весело, спокійно і пусто, а від серця відпав червак, що точив його. І схилившись, я заглянув в її мертві очі. Великі, жадливі съвітла, вони лишилися розкриті і були подібні до очій воскової ляльки — такі самі круглі і неясні, неначе покриті блесняком. Я міг доторкатися їх пальцями, закривати і розкривати і мені не було страшно тому, що в чорних, не

проникливих зіньках не жив вже той демон брехні
і сумнівів, який так довго, так ласо пив мою кров.

Коли мене зловили, я съміявся і людям, які зловили мене, се показалося страшним і диким. Одні з відразою відверталися від мене і відходили на бік; другі прямо і грізно з доганою на устах йшли на мене, лише коли на їх очі падав мій ясний і веселий погляд, лиця їх блідли і земля приковувала до себе їх ноги.

— Божевільний — говорили вони і мені здавалося, що се слово розважає їх, тому що помогає розвязати загадку: як я, люблячи, міг убити кохану — і съміятися. І тільки один товстий, румяний і веселий назвав мене другим словом і воно вдарило мене і затъмнило съвітло в моїх очах.

— Бідний чоловік! — сказав він з жалем і без злоби, тому що був товстий і веселий. — Бідний!

— Не треба! — крикнув я. — Не треба мене так називати!

Не знаю, навіщо я кинувся до нього. Адже-ж я не хотів його ані вбити, ані вразити, але всі ті перестрашені люди, що бачили в мені божевільного і злочинця, перелякались ще більше і закричали так, що мені знов стало съмішно.

Коли мене виводили з кімнати, де лежав труп, я грімко і уперто повторював, дивлячися на веселого, товстого пана:

— Я щасливий! Я щасливий!

І се була правда.

V.

Колись, ще з малку я бачив у зъвіринци пантеру, що вразила мою уяву і на довго полонила думки. Вона була не подібна до других зъвірів, які бездумчivo дрімали, або злобно гляділи на гостей. Вона ходила зугла в угол по одній і тій самій лінії з математичною правильнотю, кождий раз поверталася на однім і тім же самім місці,

кождий раз зачіпаючи золотистим боком за один і той самий зелізний дріт клітки. Її хижка, гостра голова звисала, а очи дивилися перед себе, ні разу ніколи не оцираючись на боки. Перед її кліткою цілий день товпились люди, говорили, гомоніли, а вона все ходила і ні разу її очі не обернулися на видців. І де-які обличчя із товпи усміхалися; більшість поважно, навіть хмарно гляділа на сю живу картину важкої, безвихідної роздумі і з зітханем відходила. Та відійшовши, що раз, не розуміючи, питаючи оглядала ся за нею і зітхала — немов би було щось небудь спільне в судьбі їх, свободних людей і сього нещасливого, замкненого зъвіряти. І коли опісля зі мною, вже дорослим, люди і книги заговорили про вічність, я згадав пантеру і мені здавалося, що я вже знаю вічність і її муки.

В таку пантеру я перекинувся в моїй камянній клітці. Я ходив і думав. Я ходив по одній лінії навскоси клітки, від угла в угол і по одній короткій лінії йшли мої думки, такі важкі, що здавалося ся, не голову, а цілий съвіт ношу на своїх плечах. Тільки із одного слова складався він, але яке се було велкое, яке важке, яке зловіше слово.

Брехня — так вимовлялося се слово.

Воно знов, шипаче, виповзло із усіх углів, обвівало ся округ моеї душі, та перестало бути маленькою змійкою, а розвернулося великою, блескучою, лютою змією. Вона кусала мене і душала своїми зелізними кільцями, а коли я з боку починав кричати, із мого відвертого рота виходив той самий осоружний, свистячий, змійний звук, немовби цілі груди мої кишіли гадем:

— Брехня!

І я ходив і думав, а перед моїми очима сірий, рівний асфальт поля переміювався в сіріочу прозору безодню. Ноги перестали відчувати дотик каміння і мені здавалося, що буяю в безконечній висоті над туманом і мракою. Коли з моеї груди виривався свистячий стон, звідтіля — з долини

— із під цього рідючого, але не проникливою покривала поволи надносився страшний відгомін. Так поволи і глухо, неначе він проходив крізь ти-сячліття і в кожду мінуту і в кождій частинці мраки тратив свою силу. Я знов, що там — в долині — він свистів, як вітер, що згинав дерева, однаке в моє ухо входив він зловіщим, коротким шипотінем:

— БРЕХНЯ!

Сей підлій шептіт приводив мене до лютості. Я тупав ногами до каміння і кричав:

— НЕМА БРЕХНІ! Я ВБИВ БРЕХНЮ!

І я умисно обертався на бік, бо знов, що вона відповість. І вона відповіла поволи, із глубини бездонної пропасти:

— БРЕХНЯ!

Річ в тім, як бачите, що я страшно помилився. Я вбив жінщину, а бРЕХНЮ зробив безсмертною. Не вбивайте жінчини, поки мольбами, тортурами і огнем не вирвete з її душі правди!

Так я думав і ходив навколо клітки від угла в угол.

VI.

Темно і страшно там, куди вона унесла правду і бРЕХНЮ — і я піду туда. У самого престола сатани я дожену її, впаду на коліна, заплачу і скажу:

— Скажи мені правду.

Ах, Боже! Адже ж і се бРЕХНЯ. Там п'ятьма, там порожнеча віків і безкрайності, там нема її і ніде нема її. Тільки бРЕХНЯ лишила ся. Вона безсмертна. Я відчуваю її в кождім атомі воздуха і коли віддихаю, вона з шипінem входить в мої груди і рве їх, рве!

О, що за божевілле бути чоловіком і шукати правди! Що за біль!

— Ратуйте мене! Ратуйте!

Переклад В. Літинський.

Съміх.

I.

Пів до семої я ще вірив, що вона прийде й мені було до розпуку весело. Мое пальто було защілене на одну верхну запинку й розхиляло ся від холодного вітру, але я не відчував холоду. Моя голова була гордо перехилена назад, а студентський кашкет сидів зовсім на потилиці; очі мої у відношенню до стрічуваних мужчин виражали покровительство й відвагу, у відношенню до жінщин визов і ласкавість; хоч вже чотири дні я любив тільки одну її, але я був так молодий і серце мое було таке богате, що остати ся зовсім рівнодушним супроти других жінчин я не міг. І кроки мої були гострі, съмілі.

Три на сему мое пальто було запняте на два гузики і я глядів тільки на жінки, лише без визову і ласкавости, а скорше з відразою. Мені треба було тільки одної жінчини — прочі могли забратись до чорта; вони тільки перешкаджали і своєю мімікою схожостію із нею надавали моїм рукам непевності й рідкої несталості.

Сема за пять хвиль — мені стало горячо.

Сема за дві хвили — мені зробилося холодно.
Точно сема — я впевнився, що вона не прийде.

Пів до девятої я представляв гідне пожаловання ество на съвіті. Пальто було защілене на всі гузики, ковнір піднятий, шапка насунена на посинілій ніс; волося на висках, вуси і вії побіліли від інею, а зуби злегка дзвонили.

І все се зробила — вона! О, чортов... нї, не треба: може бути — її не пустили, або вона хора... або вмерла.

Вмерла — а я лаю!

II.

— Там нині і Евгенія Миколаївна буде, — сказав мені один товариш, студент, без всякої лихої думки: він не міг знати, що я ждав на морозі на Евгенію Миколаївну від пів до семої до пів до девятої.

— Ось куди — глибокоумно відповів я, а в душі вискочило: „О, чортов..“

„Там“, — се на вечерницях у Полозових Полозови се люди, в яких я ніколи не бував. Але сьогодня там буду...

— Сеньоре — весело крикнув я. — Нині Різдво, нині всі веселять ся — і ми будемо веселити ся.

— Та як? — сумно відозвався один.

— Та де? — піддержал другий.

— Приберемо ся і будемо їздити по всіх вечерницях — рішів я.

І їм, сим людям без чуття, стало дійсно весело. Вони кричали, скакали і сипівали. Вони дякували мені і числили, скільки в них готівки. — А за пів години ми постягали по місті всіх самотних, всіх скучаючих студентів і коли нас назбиралось десять скачучих фігур, поїхали до фризєрні з костюмами її наповнили її холодом, молодостю та съміхом.

Мені треба було щось неясного, гарного з відтінком явного суму — та я й промовив:

— Дайте мені костюм еспанського дворяніна.

Мабуть се був дуже високий дворянин, бо я сховався у нім цілій і почув себе вже вповні одиноким, як в обширній, безлюдній сали.

Скинувши костюм, я попрохав будь якого другого.

— Хочете може кльовна? Пестрий, з дзвінками.

— Кльовна! — крикнув я з погордою.

— Ну, бандита. Такий капелюх і кінджал.

— Кінджал! — се підходить до моїх намірів.

На жаль, бандит, з якого дали мені одіж, ледви доставав мені до стану. Найправдоподібнійше, се було осьмилітне, зіпсоване хлоя. Його капелюшок не покривав моєї потилиці, а із оксамітних штанів мусіли мене витягнути, як із за-падні. — Гаж не годив ся — був цілий плямистий, як тигр. Чернець мав подерту світу.

— Що-ж тобі! Пізно! — напирали на мене одіті вже товариши. Остав ся однієський костюм знатного китайця.

— Давайте китайця! — махнув я рукою — і мені дали китайця. Се було, чорт зна що. Я вже не кажу про сам костюм, промовчую якісь ідіотські, цвітісти чоботи, що були на мене за малі. Затянули ся до половини і в останній, найбільше істотній частині сторчали в виді двох незрозумілих, додатків по обох боках ноги. Промовчу рожевий шматок, який покрив мою голову і привязував ся нитками до вух, від чого вони підносилися і стали неначе в лилика.

Але маска! — Се була, коли так можна висловити ся, абстракційна фізіогномія. У ньої був ніс, очі, рот; всьо правильно стояло на своїм місці, лише в ньої не було нічого людського. Чоловік навіть з гробу не може бути такий спокійний. Вона не виражала ні суму, ні радости, ні подиву — вона зовсім нічого не виражала. Вона гляділа на все прямо і спокійно і нездержаний регіт брав ся нас. Мої товариші клали ся від съміху по канапах, падали безсильно на крісла і махали руками. Се буде єдина оригінальна маска — говорили вони — а я ледви не плакав, та коли поглянув у зеркало, мене взяв съміх. Так — се буде оригінальна маска.

— В ніякім случаю не знімати масок, не перебалакуватись по дорозі, товариші. — Даймо слово.

— Слово, слово!

III.

Справді се була єдина оригінальна маска. За мною ходили ціліс'кими товпами, крутили мною і торкали, щипали і коли я утомлений обертався з гнівом до гнобителів, їх огортає нездержаний регіт. Цілу дорогу окружувала її давила мене гуркотлива хмара реготу, несла ся разом зі мною і я не міг вирвати ся з цього перстеня безумної веселості. Часами вона обхоплювала її мене: я кричав, съміявся, гуляв і цілий съвт крутився в моїх очах, наче пьяний. І як далекий був від мене сей съвт. І як самотній був я під цею маскою. — Нарешті лишили мене в кімнаті з нею. З гнівом і страхом, зі злобою і ніжністю глянув я на неї і сказав: Се я.

Поволі із здивованем піднесли ся густі вії — цілий сніг чорних лучів приснув на мене і съміх дзвінкий, веселий, яскравий съміх, як весняне сонце, відповів мені.

— Так, се я. Се я! — твердив я і всъміхався. Чому ви не прийшли сьогодня?

Та вона съміяла ся, весело съміяла ся.

— Я так утомився. Так наболіло серце — з мольбою просив я відповіди.

Та вона съміяла ся. Чорний блеск її очей погас і все ясніше розгорювалась усъмішка. Се було сонце, але пекуче, безпощадно-шорстке сонце.

— Ща з вами?

— Се ви? — промовила вона здержуючись.

— Які ви.. съмішні.

Рамена мої опали. Голова похилилась і так богато розпуки було в моїй постаті.. Поки вона з погаслим заревом усъмішки на лиці гляділа на молоді, веселі пари, що мчали біля нас, я говорив:

— Сором съміяти ся. Чи-ж за моєю съмішною маскою ви не відчуваєте живого страждаючого лиця, адже-ж я тільки тому надів її, щоб побачити вас. Ви дали мені надію на вашу любов і так скоро, так жорстоко відбираєте її. Чому ви не прийшли?

Швидко із відповідею на малих, усміхнених устах обернула ся вона до мене — і немплосердний съміх всесильно заволодів нею. Задихавшись, майже з плачем закриваючи лице мережаною хусткою, вона з трудом вимовила:

— Погляньте на себе... Позаду зеркало... О, які ви!...

Морщаючи брови, затискаючи від болю зуби, із похолоднілим лицем, з якого втікла кров, я глянув у зеркало — на мене гляділа ідіотсько-спокійна, неповорушимо-рівнодушна, нелюдска, непорушна фізіономія. І я... я розсміявся. Не охолонувши ще зі съміху та вже з дрожжю змагаючого ся гніву, з божевіллем розпуки я заговорив, майже закричав:

— Ви не повинні съміяти ся!

І коли вона затихла, я говорив дальнє шепотом про свою любов. І ніколи я не говорив так гарно тому, що я ніколи так сильно не любив, про муки ждання, про гіркі сльози безумної щирості й тоски, про свою душу, де все було любовю. Я бачив, як вії опускаючись, кидали темну тінь на поблідле лице. Я бачив, як крізь її матову білість кидав червоний відблеск розгорілий огонь і як все гнуучке клонилось мимовільно до мене. Вона була одіта як богиня ночі, ціла загадочна, неначе млою — чорною мережкою сповита, сяюча брилянтами зір, була гарна, немов давно забутій сон дитинних літ. Я говорив, а сльози заливали мені очі, а радостю сердце било ся. І я побачив врешті, як мила, жалісна усмішка розкрила її уста й здрігнувшись, підняли ся єї вії. Поволи, з безмежним довірем вона повернула до мене головку і...

Такого съміху я ще не чув!

— Ні, вії, не можу, — майже зойкала вона і закинувши голову, знов приснудила звучною каскадою съміху. Ох, коби мені хоч на хвилю дали людське лицце! Я кусав губи, сльози текли по моїму розгоряченому лиці, а вона, ся ідіотська фізіономія, в якій все було правильне, ніс, очі, губи,

гляділа з рівнодушем непожитно жахливим зором в своїй безглуздості. І коли я, колибаючись на своїх цьвітистих ногах, відходив, до мене ще довго долітав дзвінкий съміх, начеб з висоти падала сріблистя струя води і з веселим журчанем розбивалась об тверду скелю.

IV.

Розсипавшись по всій вулиці, будячи нічну тишину бодрими зворушеними голосами, ми йшли домів, а товариш говорив мені

— Ти мав кольосальний успіх. Я ніколи не бачив, щоби хтось так съміяв ся... Стій, що ти робиш? Нашо рвеш маску? Братя, він збожеволів! Гляньте, він рве свій костюм. Він плаче!!

Переклав: В. Літинський.

Перед страченем.

асуд смерті на п'ять терористів був виданий і затверджений. Засудженим не казали, коли будуть їх вішати, але тому, що се діялось як звичайно, вони знали, що їх повісять в сю ніч, або найпізнійше в слідуючу. І коли їм предложили бачитися на слідуючий день з рідними, вони зрозуміли, що страчене буде на другий день в ранці.

У Танії Ковальчук не було близьких рідних, а ті, що були, жили десь в' глуші, на Україні і ледви чи знали о засуді: про рідних, у Мусі і Вернера, як невідомих, зовсім навіть не говорено, тільки Сергієви Головіну і Василеви Каширіну треба було бачитись з батьками. І вони вже зі страхом і тугою думали про сю стрічку, бо не рішилися відмовити старикам останньої розмови, останнього поцілуха.

Особливо мучив ся Сергій Головін. Він дуже любив свого батька і матір, ще недавно бачив ся з ними, а тепер був в страху, що се таке буде. Сама смерть здавалась йому лекша і не так страшна, як сих кілька хвилин коротких і нерозумілих, стоячих як би поза часом, як би поза самим життям. Як дивитись, що думати, що говорити, — се відказував ся зрозуміти мозок чоловіка. Саме просте і звичайне: взяти за руку, поцілувати, сказати: „Здоров батьку“ — здавалось йому безмежно страшне в своїй неплюдськості.

А однаке сталося все краще, як навіть думав Сергій.

Перший ввійшов в кімнату, де мали бачитись,

батько Сергія, полковник у відставці, Микола Сергієвич Головін. Весь був білий, лице, борода, волосе і руки, як би сніжну постать убрали в людське одінє. Увійшов він твердо, сильними кроками. Протягнув білу, суху руку і грімко сказав:

— Здоров, Сергію!

За ним поволи йшла мати і дивно усъміхалась. I вона теж протягнула руку та грімко повторила:

— Здоров, Сергію!

Поцілуvala в уста — і мовчки сїла. Не кидалась, не плакала, не кричала, не робила нічого страшного, чого сподівав ся Сергій, а поцілуvala і мовчки сїла.

Сергій не здав, що всю попередну ніч, замкнувши в своїм қабінетку, обдумував полковник з напруженем всіх своїх сил сю хвилю. „Не обтяжити, а облегчити повинні ми останні хвилини нашому синови“ — твердо рішив полковник і старанно важив кожде можливе слово завтрашньої розмови, кождий рух. Та часом мішав ся, тратив і те, що вспів вже приготовити, і гірко плакав. I в ранці пояснив жінці, як треба держати себе при стрічі.

— Головне, поцілуй — і мовчи! — вчив він жінку. Потім можеш і говорити, трохи згодом, а коли поділуєш, то мовчи. Не говори зразу після поцілую, розумієш? А то скажеш не те, що належить.

— Розумію, Миколо Сергієвичу, — відповідала мати, плачуучи.

— I не плач. Хорони тебе Боже плакати! Таж ти вбєш його плачем.

— А чому ж ти сам плачеш?...

— Заплачеш опісля. А там не треба, чуєш?

— Добре, Миколо Сергієвичу.

I поїхали обое мовчки, зігнувшись, обое сиві і старі і думали, а город весело шумів: на вулицях було шумно і людно.

Сіли. Полковник станув приготовлений, заложивши праву руку за борт сюртука. Сергій поси-

дів одну хвилину, поглянув близько на зморщене лице матери і скочив.

— Посиди, Сергієчку, — попросила мати.

— Сиди, Сергію, — потвердив батько.

Мовчали. Мати дивно усміхалась. Було страшно сказати слово, ничеб кожде слово стратило своє значінє і означало тільки одно: смерть. Сергій хвилину глядів на батьків, а відтак спитав:

— А як сестра? Здорова?

— Ніnochка нічого не знає, — поспішно відповіла мати.

Але полковник строго глянув на неї:

— Чого ж брехати? Дівчатко прочитало в газетах. Нехай Сергій знає, що всі близькі його ... в сей час ... думали і ...

Далі він не міг говорити. Та зразу-ж лицезре матери розплілось, заколисалось, стало мокре і дике.

— Се... Сер... — повторила вона.

— Мамочко!

Полковник подав ся вперед і трясучись весь, кождою частиною свого сюртука, кождою моршеною лиця заговорив до жінки:

— Мовчи! Не муч його! Не муч! Не муч! Йому вмирати! Не муч!

Налякані, вона мовчала, а він все ще тряс перед грудьми стисненими кулаками.

А потім грімко з виразом штучного спокою запитав білими губами:

— Коли?

— Завтра, рано — такими-ж білими губами відповів Сергій.

Мати дивила ся в землю, жвала губами, наче-б нічого не чула. І продовжаючи жвати, ледви виговорила прості слова:

— Ніnochка казала поцілувати тебе, Сергієчку.

— Поцілуй її від мене, — сказав Сергій.

— Добре. Ще Хвостови кнаняють ся тобі.

— Які Хвостови? Ax, так!

Полковник перебив:

— Ну, треба йти. Вставай, мати, треба.
У двоє підняли вони ослаблену матір.

— Прощай ся! приказав полковник.

Вона зробила все, що їй казали. Та цілуючи сина коротким поцілуєм, вона кивала головою і говорила без змислу:

— Ні, се не так. Як-же я потім? Як-же я скажу?

— Прощай, Сергію! — сказав батько. Вони стиснули собі руки і сильно, та коротко поціluвались.

— Ти... — почав Сергій.

— Ну? — уривисто спитав батько.

— Ти... — знов почав Сергій. Та лице його жалко, по діточому зморщило ся, а очі зразу залилися слізами. Через їх іскрячу грань він бачив біле лице батька з такими-ж слізами.

— Ти, тату, благородний чоловік.

Сергій в посліднє попрощався з батьком і матірю. Було се таке, о чим не можна і не треба говорити.

Послідні слова полковника були:

Благословлю тебе на смерть, Сергію. Умри хоробро, як чоловік.

І вони пішли.

Вернувшись в комору, Сергій ляг на причу лицем до стіни, щоби вкрити ся від салдат і довго, довго плакав.

Потім перестав і кріпко заснув.

Переклав: Фр. Коковський.

Марсильєза.

е була нікчемність: душа заяця й безсorомна терпеливість робучої, худоби. Коли доля насьмішкувато та злісно кинула його між наші чорні ряди, ми съміяли ся, немов божевільні: отже трафляють ся такі съмішні, такі недоречні ошибки. А він — він, звичайно, плакав.

Мені ніколи в житю не доводилося стрічати людину, у якої була-б така сила сліз і щоб ті сльози текли так охочо — з очей, з носа, з рота. Ніби губка, насичена водою та стиснута в руці.

І в наших рядах я бачив людей, що плакали, та їхні сльози були вогонь, від якого втікав дикий звір. Від сих мужніх сліз старіло обличче і молоділи очі: немов лявіна, викинута з розпаленого недра землі вони випікали невитравні сліди й ховали під собою цілі міста, нікчемних бажань та дрібних клопотів. А у сього, після плачу тільки носик червонів та хусточка намокала! Він десь сушив її потім на мотузочку, інакше відкіля йому набрати таку силу хусток?

І цілі дні вигнання він швендяв по начальниках, по всіх начальниках, які тільки були і яких він міг пригадати собі, вклонявся, плакав, присягав ся в тому, що він невинний, благав пожаліти його молодість, давав обіцянку на все житя не роззвяляти рота інакше, як тільки для прохань та величань. І ті съміялись з нього, як і ми, і називали його: „маленька безщасна свиня“, і кричали йому:

— Гей ти, маленька свиня!

І він служняно біг на поклик: він кождий раз сподівався почути вістку про повертане в рідну сторону, а вони тільки шуткували. Вони знали так само як і ми, що він не винен, та його муками вони хотіли налякати других маленьких свиней, — неначе вони ще не досить наполохані!

Приходив він і до нас, коли його гнав жалудковий страх одиноцтва; але суворі та замкнені були обличя наші й надаремне він шукав ключа.

Мішаючись він називав нас милими товаришами та друзями, а ми мотали головами та казали:

— Гляди! Тебе почують.

І він дозваляв собі поглядати на двері, ся маленька свиня. Хибаж, можна було зберегти серозність! І ми съміяли ся відвіклими від съміху голосами, а він підбадьорений та потішений сідав ближче й оповідав і плакав по своїх любих книжочках, що лишились на столі, по своїй мамі та братіках, про яких він не знає, чи вони живі, чи вже померли від страху та нудьги.

Кінець-кінцем ми проганяли його.

Коли розпочалась голодівка, його охопив жах — невимовно — комічний жах. Адже він так любив попоїсти, сердечна свиня, і він дуже боявся милих товаришів і дуже боявся начальників. Змішано никав він поміж нас і раз-у-раз витирав хусткою чоло, на якому виступило щось — чи слезози чи піт. Й розгадливо спитав мене:

— Ви довго будете голодувати?

— Довго! — відповів я суворо.

— А нишком нічого ви не будете їсти?

— Мамуня будуть надсилати нам пиріжки, — серіозно відповів я. Він неймовірно споглянув на мене, помотав головою і зітхнувши, пішов.

А другого дня заявив, зелений від страху, немов пожугай:

— Милі товариши! Я теж буду з вами голодувати.

І була йому спільна відповідь:

— Голодуй оден.

І він голодував! Ми не доймали віри, як не вірите ви, ми думали, що він єсть щось нишком, і так само думали доглядачі. І коли під кінець голоднечі він захорів на голодний тиф, ми тільки плечима знimali: сердечна маленька свялія! Але оден з поміж нас, — той що ніколи не съміявся, понуро промовив:

— Він нам товариш. Ходім до нього. Він марив і нужденна, як усе житя його була та безглузда маячня. Про свої любимі книжечки молов він, про мамуню та братіків; він прохав циріжків, й присягав ся, що не винен і прохав помилування.

І рідну сторону він кликав, кликав, любу Францію, — о, прокляття людському сердцю: Він, душу шматував тим покликом: люба Франція!

Ми всі були в палаті, коли він вмирав. Съвідомість вернулась до нього перед смертю, і тихо він лежав такий маленький, хорий, й тихо стояли ми, його товариши. І всі ми, всі до одного почули, як він промовив:

— Як умру я, съпівайте надімною „Марсільезу“.

— Що ти кажеш! — скрикнули ми іздрігнувшись від радощів та закипаючого гніву. І він новторив:

— Як умру, съпівайте надімною „Марсільезу“.

І вперше трапилось так, що очі в нього були сухі, а ми — ми плакали, плакали всі до одного, і немов вогонь від якого втікає дикий звір, горіли наші слізози.

Він умер, і ми съпівали над ним „Марсільезу“. Молодими та дужими голосами съпівали ми величню пісню свободи, і грізно шумів нам океан і на пряжах власних хвиль ніс в кохану Францію і блідий жах й кроваво-червону надію. На все став він прапором нашим — ся нікчемність з тілом як у заяця та робочої худоби — і з великою душою людини. На вколішки-ж перед героем, товариші та друзяки!

Ми съпівали. На нас дивились рушниці, зловорого клапали в них замки і гострі жала багнетів, погріжуюче плялись до наших грудий, — і все голоснійше, все радіснійше звучала грізна пісня, в делікатних руках бойців тихо гойдалась чорна труна.

Ми съпівали „Марсильезу“.

Переклав *Tr. Съогобочний.*

В незнану далечінь.

I.

же чотири тижні минуло, як він сидів дома і в протягу чотирьох неділь панував там діймаючий страх та неспокій. Всі силкувалися говорити і поступати так само, як перед тим все говорили й поступали, та не запримітили, що їх мова була якась приглушенна, очі неспокійні і съвідомі вини. Зверталися все в ту сторону дому, де була його кімната. В протилежнім кінці дому ходили вони якось неприродно, ступаючи сильно ногами і съміючись неприродно. Коли ж йшли попри білі двері, що через весь час були замкнені, — а в кімнатці так було тихо, якби там нікого живого не було, — ступали тихше, хилялися в бік наче боїлися з тої сторони якогось удару. І хоч тепер вони ступали цілою стопою, їх хід був тихійший і лекший ніж коли-б вони ступали на пальцях. Тай ніхто не називав його по імені; звали його все „він“. Назва ся для них вистарчаюча і яснійша, чим повне імя, бо вони все про него думали. Впрочім їм здавалось чомусь, що називати його по імені так як других, се і дуже „по фамілійному“ і неличить. Слівце „він“ досадно характеризувало той страх, який опанував всіх на згадку про його струнку і смагляву стать. Одинока стара бабка, що мешкала на поверхі, називала його „Микола“. Але її огортало страшне напружене та невідоме очідання якогось нещастя, яке панувало в цілім домі — і вона часто плакала. Одного разу спитала слугу, чому панна не грає більше на фортепіані. Слуга

видивилась на неї здивовано і ані слівця не сказала, лиш потрясла при відході значучо головою, вказуючи немов на те, що вона не може знести такого „отвертого“ питання.

Перед полуднем одного сірого дня в падолисті прийшов він домів, як всі були дома і сиділи за столом, крім Петра, що вже давно, як пішов був до гімназії. На дворі було зимно, а з сірих хмар, що нависли низько над землею, спадав дрібний дощ, так що в съвітлицях було темно помимо того, що вікна були високо, а декуди і лампи горіли. Хтось задзвонив енергічно і гостро. Від цього затрівожив ся навіть сам пан дому; сподіючись, що хтось визначний складає йому візиту, він вийшов поволі на зустріч з привітливою усмішкою на лиці. Але усмішка небавом сchezла; в напівтемнім передпокою побачив він стать одіту убого і нехарно. Перед нею стояла слуга заступаючи дорогу. Слуга була заклопотана і непорадна в своїм положенню. — Мужина сей імовірно прийшов з желізничного двірця, бо в руці мав валізку; ішов мабуть пішки і трохи їхав трамваєм, бо його короткий, зношений плащ був мокрий, а долішна части сподень злубоватіла від верстви болота і води. Голос його був рідкий і хриплivий відай від студени і слоти, а може від довшої мовчанки під час подорожі.

— Ну, ѿ не хочете відповісти? Питаю вас, чи пан Александр Борсуков дома? — повторив свій запит пришелець.

Пан Борсуков не виходячи до передпокою кинув згірдний погляд на незнаного чоловіка, вважаючи його жебраком, які часто навідували його дім і додав суворо: „Чого ви ту шукаєте?“

— Ти мене не пізнаєш, — спітав глумливо, але троха дрожачим голосом наступчивий гість. „Я — Микола, а по моїм батькови звусь Александрович“.

— Що за... Микола? — поступаючи в зад питав пан Борсуков.

Але й без відповіди зновувін вже, що се за один Микола. З лиця зникла повага і спокій; весь він поблід наче мертвий, руками скопився за груди, бо віддих сперло, відтак нервозно обіймив голову Миколи; його сива борода счіпилась з чорною, еспанською борідкою подорожного, а старі уста, що відвикли від поцілуїв, шукали за молодим і сувіжим лицем сина і пристрасно тулились до нього.

— Заждіть батьку: позвольте, хай скину плащ,
— говорив мягким голосом Микола.

— Ти простив? — питав настійчиво батько, дрожачи на цілім тілі.

— Ет, пусте! — сказав строго Микола і легонько відпихаючи батька від себе, додав — „І щож я мав прощати?...“

Коли входили до їдаліні, пожалував пан Борсуков, що дав ся унести сердешньому поривови.

Та мимовільна радість розпирала грудь його з причини непредвидженої стрічі і огляданя сина, що через цілих сім років скитався не знати куди, ступав по молодечому і голосно съміявся. Тимчасом Микола, затираючи закостенілі руки, станув неред сестрою і питав: „Як, що, ся панна має бути моєю сестричкою?“

Ніна, сімнайцятлітня дівчина, бліда і хирія, стояла вплятивши заклопотано свої очі в брата. Вона відразу пізнала свого брата Миколу, якого лішне собі пригадувала, чим батько. Сама не знала що має тепер відповісти. Микола не цілував, лише сердечно стиснув її руку. В відповідь на се вона так само його стиснула і низько уклонила ся братові.

— Се пан студент — коррепетитор Петра, представляв батько дальше.

— Петра? — спитав здивовано Микола. Він вже ходить до школи? Цікаво.

Потому представили його незнакомій старшій дамі що наливала чай. Кликали її всі Анна Івановна. При чаю всі уважно звертали на него очі.

Він розглядав ся по кімнаті немов шукав, чи що змінило ся за тих сім літ.

Щось незвичайного було в нім, що не дастє ся описати. І висока, струнка стать, гордо держана голова і проникаючі, лискучі очі — все се пригадувало короля птиць вірла. З його розкудовченого буйного волося можна було вичитати дикий дух свободи.

Іого рухи були легкі і певні. Цілком нагадували зручність і граціозність і певність своєї добичі хижака. Кождому дивився съміло і бистро в очі, ніби не відчував свого неприятного положення. Коли силкувався глядіти привітливо і ніжним зором обійтися кожного, все таки з його очей съвітила недовірчість і тайна скритість, питома звіреви, що ластиться коло чоловіка. Говорив розказуючи і певно і ніколи не поправився, так начеб він був непомильний.

Він не роздумував більше над своїми словами — начеб їх не говорила звичайна, смертна людина, що грішить і помиляється часом і проти своєї волі. Природно, щочувство жалю не мало місця в серці такого чоловіка.

Дарма що орел, пера мав пошарпані, певно в борбі, як здавалося; але всеж таки побідоносно вийшов з неї. На се вказувала його подерта і брудна одіж, поплямлена в нічних спелюнках. Помимо того одіж його мала в собі щось немов розбійничого, — щось такого, що в кождому вигідно, гарно, добре бдітому чоловікови мусіло викликати незнане чувство докору за свою вигідливість... А відтак знова приходили хвилі, — що моментальні судороги перебігали по його тілі: ціле воно видавалось меньше; волос на голові гороїжився наче на якім бішенні звірі і очима съвітив і з диким упрямим завзяттям водив ним по присутніх. Їв і пив жадібно як чоловік, що довго постив, або що ніколи не може наїстися і радо використовує нагоду, де може вже раз спокійно все з'ести, що перед нього покладуть. По обіді встав вдоволений

і сказав: „Се було знамените“ і з іронією погладив себе по череві. Від батька не приймів цигара, але взяв його від студента — і буркнув коротко: „А тепер оповідайте“.

Сим разом оповідала Ніна. Вказувала, що тепер саме скінчила інститут дівочий і як їй там жилося.

Зразу соромила ся, але з часом оповідала знаменито; про сю саму річ вона сто разів розказувала і тому повторяла ті самі звороти і дотепи, яких уживаала при першім оповіданю — як була повернула щойно домів. І була цілком вдоволена зі себе. Не мож було замітити, чи слухав сего Микола чи ні; він сьміяв ся навіть сердечно але не тоді, як Ніна пописувала ся своїми дотепами і через весь час розглядав ся по кімнаті. Час від часу переривав оповідане невмістними своїми запитами як: „кілько заплатили ви за сей образ?“ звертаючи ся до батька, що мовчки сидів і іронічно з під лоба зазирав.

— Якось собі не можу пригадати напевно.

— Дві тисячі — сказала з повним респектом перед такою сумою Анна Івановна, що досі мовчала і трівожно дивила ся на господаря.

І тоді оба — батько і син — сьміялися, а з їх усьміху пробивалося щось ворожого. Батько успокоївся і прибрав свій давній суровий і статочний вигляд лица.

— А як йде інтерес — питав Микола коротко і поважно батька.

— Добре.

— Купило ся новий дім на італійській вулиці. І ще також нову фабрику, майже тишком доповіла Анна Івановна. Хоч великий респект мала перед паном Борсуковим, та все ж таки не могла здергати ся, щоби не розповісти про його богацтва. Вонаж через весь час порівнювала своє майно — 556 рублів в щадниці — з тими незмірними богацтвами, каменицями, фабриками, акціями!...

— Ну, розкажуй дальше Ніно, — сказав Микола.

Але Ніна вже давно обидила ся і її зробилося жалко на серцю. Знов почула колене в боці і сиділа задумана; ціла бліда наче стіна, але всеж таки гарна й притяглива, наче та квітка що починає розцвітати ся. Ледве чутний запах парфуму уносив ся від неї і пригадував на пожовкле листя осінню і його повільне завмиране. Несъмілій до того ще й рябий на лиці студент водив за нею очима уважно і здавалось, що й він також блід на лиці, коли уста Ніни тратили червону креску. Студіював медицину. Ніну полюбив цілим жаром першої любові.

Між тим з'явив ся старий слуга — Феногін. Його червона, округла і безволоса фізіогномія появилася в дверех наче сходячий, повновидий місяць. Ходив до парні, а по купели трохи напився. Як прийшов домів, довідав ся, що прийшов „паннич“, з яким свого часу нераз грав ся в коника. Нишком плачучи — (відай від горівки, а може з любові до панича?) — натягнув на себе фрак, наперфумував лисину — (так само прецінь робив і його пан!) — ввійшов поважно, як звичайно до їdalyni. Перед дверми ще станув на хвильку щоби прийти до рівноваги; прибрав поважну міну — немов би мав складати візиту самому губернаторові — і станув відтак перед Миколою.

— Феногінка — кликнув радісно Микола і з його голосу пробивало щось діточого.

— Паничу — запищав Феногін і кинув ся до Миколи, перевертаючи крісла. Хотів перший поцілувати Миколу в рамена, але коли сей випередив його стискаючи сильно руку, подав ся цілим тілом як на команду в зад — і відповів таким же самим утиском руки. Йому стало нараз ясно, що він не слуга, але довголітній приятель „панича“ і для нього було се певного рода сатисфакцією, коли він тепер офіційно, мовляв, міг себе в тім характері призвати. Але по старому звичаю мусіли таки поцілуватись! . . .

— І тепер також заляв ся! — сказав Микола, подивляючи незвичайну консеквентність Фельогіна в своїх звичках і постуваню.

— Чи справді? — спитав суворо господар. Феногін схилив голову на бік і потрясав нею заперечуючи, а звернений лицем до людей поступив в зад, як добре вихований і споглядав скоса не двері.

В передпокою задержав ся Феногін хвильку, глядів зворушений на руку, яку стискав Микола і несучи її перед собою наче яку святість, пійшов до челядної. Свою особу, взагалі, цінив Феногін дуже високо. Але в тім моменті — рука була тою частю тіла, що рішучо відріжнялась від прочого тіла і вимагала найвисшого пошанування.

Сегодня не ходив пан Борсуков до бюра. По смачнім обіді, і ще смачнійшим і добрім вині став веселійший і — як те осінне сонце — час від часу добродушно усміхав ся. Обіймивши легко Миколу завів його до кімнати. Закурив папіроску і наче приготовляючи ся до довшого оповідання сказав:

„Ну, а тепер ти мені все розповідай! Куди блукаєш та що робив?

Микола не зараз відповів. По його тілі перебігла знова дрож незвісної трівоги; очі звертав безнастінно і скрито в сторону дверей. Лише нь голос був поважний і спокійний.

— Ні, батьку. Я прошу тебе, аби ти залишив раз на все розмову про мое скитане і пригоди.

— Я бачив в тебе портмонетку заграницького виробу; — ти був може за границею?

— Так, — відповів Микола коротко. Але я прошу тебе, не говорім більше на цю тему.

Пан Борсуков насупив брови і встав; заложивши руки на спину, почав ходити по кімнаті туди й назад. Значить ся, ти який був з ранку, такий — і до останку? — сказав, не дивлячись на сина.

— Як бачиш, — сказав Микола. — А як з тобою, батьку.

— Як бачиш — відповів пан Борсуков. — Йди собі! Мушу працювати.

Як Микола вийшов, пан Борсуков замкнув за ним двері. Підійшовши до печі вдарив з цілої сили, об найгарніший гзимс рукою. Мовчки робив се і зі злости. Потім обтер собі руку, що заваляв був вапном і засів до свого бюра. Лице його покрила та трівожна блідість, що так дуже нагадує смерть...

Ніхто не був съвідком стрічі Миколи зі старою бабкою. Захмарений і трохи зворушений витав її. Як зачинили ся за ним білі двері, кождому полекшило на хвильку на серці. Кождий чув на себе свободнійшим. З того часу перестав відвідувати сім'ю; але і від тоді запанував неспокій і трівога, що скоро обняла всіх членів дому. Кождому здавалось, наче-б якийсь загодочно небезпечний чоловік вдер ся до дому і тут раз на все поселив ся. Чоловік, що був більше чужий, чим перший-ліпший з улиці і небезпечнійший, чим розбійник, що хоче найти тут захист і прют. Одинокий Феногін не відчував сього; з превеликої радості напив ся добре і положив ся на піч, де й попав в солодкий сон. Але й в сні він поважав і цінив дорогу для нього особу „панича“ і все праву руку держав від себе остронь, наче-б щось дорогого.

В сальоні розповідала тихцем Ніна студентови, що лучило ся було тому сім літ в зад в їх домі. Тоді прогнали були Миколу враз з другими студентами з технольгічного інститута за якусь провину. Лишень завдяки батькови, що знав ся з професорськими сферами, він уратував ся перед сею страшною карою. Під час бурливої суперечки з сином, побив розлючений пан Борсуков Миколу. Того самого вечера Микола сchez з дому і повернув аж нині. І обое, й оповідаюча і слухач кивали головами, а їх голос тихшав; щоби Ніну підбадьорити на дусі він тихцем взяв її руку в свою і легонько гладив і пестив її...

II.

Микола не стояв ніколи нікому на перешкоді. Сам він говорив мало; а як прислухувався до розмови других людей, робив се не так нерадо, як радше з великою дозою обоятності, начеб він знов вже наперед, об чим вони муть говорити. Серед розмови він з'умів нечайно відійти, а з його лиця мож було все вичитати, що його дух блукає в високих сферах піднебесних і там роздумує над речами важнішими, лише для нього досяглими. Ніколи він нікого не висъмівав і не робив докорів. Як-же йшов з бібліотеки, де більшу частину дня пересиджував, і ходив розсіяний по всім усюдам, вступаючи до кімнати сестри, або челядної кімнати, всюди викликувала його поява холодну трівогу. Близкість його будила в кождім таке чувство, начеб він щось поганого зробив, або якийсь злочин поповнив, за що ожидав осуду і кари. Тепер він був гарно одітий. Але в цій елегантній одежі не гармонізував він з пишнотою того дому. Все таки в ньому остало щось для нього питомого, чужого другим і ворожого. Як би всі ті речі могли говорити людською мовою, що довкруги стояли, і відчувати людским чувством, то першим словом, був би оклик трівоги, що вони умрут зі страху, як він до них зближався, або яку з них брав в руки, оглядаючи її з великою цікавостю. Ніколи вони не випали йому з рук, клав їх на те саме місце, звідки взяв; помимо того дотик його — здавалось — забирає їх вартість і вони тепер стояли вже без цілі і марні: його душа, твориво мистецької думки, перетоплювала те все руці, і з предмету оставав безпожиточний кусок бронзу...

Раз прийшов Микола до Ніни, саме тоді, як вони мала годину рисунків; копіювала знаменито і цілком подібну до оригіналу фігуру жебрака.

— Малюй, малюй даліше, Ніно, сказав, я не перешкаджаю тобі — і усів на софу. Ніна вимушено усміхнулася і ніби рисувала даліше, бе-

ручи на пензель не ті фарби, що треба. Палету положила відтак на бік і сказала: „Я змучена. Чи подобав ся тобі малюнок?“

— Так, се гарне. Ти також гарно граєш на фортепіані, правда?

Іого холодна похвала знищила в' вражливій Ніні всякий настрій. Похиливши голову критично оглядала свій малюнок; зітхнула тяжко і промовила:

— Бідний жебрак. Мені його жаль. Чи тобі також?

— Так, мені рівно ж жаль.

— Я є членом комітету двох добродійних товариств. Аж страшно, кілько я там маю роботи, — сказала вона з запалом.

— Щож ви там робите? — спитав обоятно Микола.

З таким же запалом розповідала Ніна все, найменьші дрібниці; відтак чомусь, нечайно вона уривала, коротко говорила, а так її цілком замовкля. Микола мовчав і карткував альбом Ніни, де її приятелі і знакомі віршом і прозою позаписували свої слова „на незабудь“.

— Я хотіла вчити на курсах для неграмотних, але батько не позволив, — сказала нечайно Ніна, ніби слідячи за увагою брата.

— Се гарна річ. Ну, ю що?

— Батько не позваляє. Але я таки мушу переперти сю річ.

Микола відійшов. А в серці Ніни запанувала туга. Відсунула альбом на бік і з сумна поглянула на розпочатий малюнок; тепер видавався він її чомусь пустою і для нікого непотрібною мазаниною. Зі злости, якої не була в силі поконати, вхопила за кисть і перечеркнула на вхрест грубими чертами свій малюнок — так нещасливо, що нещасний жебрак стратив половину своєї голови. Таж вона зараз таки, від першої днини, як Микола стиснув її руку, полюбила його на ново цілим серцем. А він, а він... ані разу не поцілував її. Коби

хочь раз поціловав її — так се булоб додало її відваги, для нього одинокого оставити своє маленьке серде на остіж; вонож стілько натерпіло ся і помимо сего нікому не було потрібне, бо — в ньому будились солодкі чувства, сказав би ти щебечуть маленькі жваві птички весною — то знов насувались чорні тяжкі думи наче чорна хмара — цілком так, як се вона нарисовала в своїм дневнику. І свій дневник була ѹому дала, де на кождій сторінці розсипались стрічки — вираз її чувства і непід часного положення.

Він певно думає, що вона щаслива і вдоволена зі свого вигідного і богатого життя: вдоволена з своєї музики, своєго мальарства, своєї добродійності... і грубо помилляєсь! Вона не потребує ані того мальарства, ані тієї музики, ані тієї добродійності...

Шід час науки Петра з студентом, Микола все підсміхав ся. За сей ѹого сміх ненавидів Петро ѹого цілім серцем. Як Микола був присутній, тоді Петро підносив коліна і ще висше в гору, так, що майже лежав на кріслі; зневажливо прижмурював очі і жолобав в носі, хотій зінав надто добре, що се не личить і час від часу відворкував і кидав нечесно-злобні слова бідному студентови. Тоді кров вдаряла в рябе лице студента і він цілій палав, мало не плакав. Як Петро вийшов, нарікав на неприємності, які мусить зносити і що Петро не хоче вчити ся:

— Я справді не знаю, що з нього буде... От перед хвилею жаліла ся слуга перед мною, що він все виговорює її ріжні пакости.

— Ледащо буде з нього — сказав Микола — не показуючи найменьшої жури про будучність брата.

— Я з'уживаю всі сили і соки при тім, — але се переливане з пустою в порожнє — без найменьшого успіху! — розказував студент придушеним голосом, пригадуючи собі найліпше всі ті пониження, той сором... — Кілько він був би дав

за те, щоби хоть раз міг вибити добре свого улюблена ученика !

— Хай собі робить, що хоче.

— Алеж прецінь я мушу жити, мушу щось істи ! — сказав в найвисшій розпуці студент.

— То їдьте те, що перед вас покладуть.

Але в дискусію Микола ніколи не запускався, помимо всяких зусиль студента. І часто силкували ся і Ніна і студент стислійше і докладнійше розслідити і означити, що за людина Микола, до якого рода людий його зачислити, яка ціль його та змагання. Роздумували над сим і сяк і так і доходили до таких фантастичних конklузій, що самі з них мусіли сміяти ся. Але як розходилися, обое дізnavали щось в роді подиву, як вони сміли і могли сміяти ся ?! Тоді їх найфантастичніші міркування видавались їм імовірними ба й дійсними і слідуючої днини очікували Миколи з тривогою і з пристрастною цікавостію. І все здавалось їм, що вже нині раз мусять розвязати ту томлячу загадку ! Микола являв ся як звичайне, а загадка оставала загадкою й даліше такою, як була вчера.

Особливо ясними але й заразом найнеімовірнішими являлись міркування і здогади на сю тему — серед челяди. Розумієсь що в здогадах перевищав всіх любимець „панича“ — Феногін. — Покріпивши душу — фантазував і заходив в мріях так далеко, що навіть його самого нараз огортає страх і він призадумував ся над тим всім, про що думав й говорив.

— Він — провідник розбійників ! — сказав раз Феногін і його червоне лице нечайно блідло зі страху...

— Певно, певно... він цілком подобає на розбійника ! — додав недовірчivo кухар, але все оглядав ся неспокійно на двері.

— Який рабує тільки богатих — буркнув Феногін, наче се мало бути потвердженем та поясненем. Таж він колись сам на власні уха чув від Миколи, що є на сьвіті такі розбійники.

— На віщо здалось йому рабоване, коли його батько богатир, стільки гроша у нього, що й не счислиш — сказав візник, дуже розсудлива людина.

— Три фабрики, чотири доми в нього, а цілісськими днями.. цілісськими днями відтинає акційні купони — прошептала Анна Івановна, яка саме тепер числила в щадниці власних 560 карбованців...

На тім міркування Феногіна кінчили ся. Анна Івановна все докладно розглянула, що Микола приніс зі собою, але не знайшла нічого більше крім біля. І ся власне обставина, що вона н'є пайшла більше, нічого, дуже її занепокоїла і нагнала чи мало страху. Коли-б пайшла була в його куфрі рушниці, кулі, кинжалі, як знаряде його розбійничого ремесла, тоді справа взяла би добрий оборот і всі легше відіпхнули-б. Найстрашніща прещінь річ було те, що ніхто не знов, що він таке, яке його заняття... І лицем і манерами рішучо відріжняв ся від других людей; завсігди пильно прислухував ся розмові других, а сам ані словечка на всіх споглядав суворим зором ката. Неспокій змагав ся чимраз більше, переходить в забобонну трівогу, що заляла весь дім наче та філя ледовато-холодна.

Підслухали вправді коротку розмову Миколи з батьком. Так се ані на пядь не усунуло трівоги. Противно: атмосфера, враз з її страшними загадками і скрупультними вижиданнями ставала густіща й хмарніща.

— Ти раз говорив, що ненавидиш ціле наше життя — сказав батько, вимовляючи з притиском кожде слово.

— Чи й тепер іще ненавидиш його?

Так само поволи і з притиском звучала відповідь Миколи: Так, я його ненавиджу! — наскрізь! Я його ненавиджу і воно для мене цілком чуже й не зрозуміле!

— Чи ти пайшов гарніше?

— Так... так, найшов дійсно — гарніше! — відповів Микола коротко, ядерно та рішучо.

— Лиши ся дома, у нас!

— Се — немислиме, мій батьку. — Та-ж ти се сам надто добре знаєш.

— Миколо!... почув ся наглий, майже дикий оклик батька.

А по хвилі напруженої мовчанки відповів Микола спокійним і трохи мелянхолійним голосом:

— Ти, мій отче, який був перше, такий і тепер: напрасний в гніві і добродушний.

Прийшло різдво. Кождий витав його без найменьшої радості в тім пребогатім домі. Присутність людини, що в нічім не поділяла думок і чувств оточення, висіла над кождим наче змора і не лише відібрала очіданому съятови його веселій характер, але усунула його істотне значінє. Здаєсь, Микола сам замітив се, яким тягарем являєсь для кожного його особа і тому більше не виходив з своєї кімнати. Однак через свою неприсутність ставав ся він ще страшнішим, ніж як являв ся кождому перед очи.

В кілька днів перед різдвом зібралися слухайно гості у Борсукових. Миколи не було між ними — як звичайно він робив, коли хто чужий загостив до дому його батька. Він лежав одітій на ліжку і прислухував ся тонам музики. Злагоджені грубими стінами видавалися вони незвичайно мельодийні і ніжні, наче далекий спів чистих, безгрішних духів і долітав до вуха так ніжно, сказавбись — се воздух грає чи сфери його? Микола прислухував ся і перед очима його душі явились давні замерклі часи молодості, дитячого віку, коли він був маленький, та коли іще його мама жила... Тоді були рівно ж гості і він так само прислухував ся музиді і мріяв... Не снів він ані про образи, ані про тони, але про щось таке, в що зливались і образи і тони так чудово гарно і так ясно — і те щось звинуло ся і заблисто в воздухі наче пестра, звучна крайка?...

І тоді він порозумів, що се було те чудово гарне й ясне; він не хотів лишень роз'яснювати, навіть собі самому... — Тоді він силкував ся лишень не здріматись і бути чуйним доки сил стане. Однак таки заснув.. там в передпокою.. ніким не замічений.. на кожухах і хустках, і тепер чомусь так виразно і ясно відчував сопух волохатої, лоскотячої кожи.. І знова дрож перебігла по його тілі перед незрозумілим страхом, мурашки грали і наче голки шигали.. але сим разом так якось чудно звязані і чимось мягким, теплим.. Його лице розясило, наче-б легонька ніжна рука погладила любязно насуплені брови.. Його лице було не порушне, але спокійніше, лагідний прибрало вид і без виразу болю, наче у помершого. Не мож було напевно сказати чи він спить, чи ні, чи він між живими, чи може помер. Одно можна було сказати напевно, а то: що ся людина відпочиває..

Прийшов съятий вечір. В його сумерку побачив Никола Феногіна в своїй кімнаті. Він був майже тверезий, сумовито розглядав ся, а очі блістіли ніби від сліз.

— Потрудіть ся на гору, до бабки — промовив, станувши в дверех.

— Як? — запитав здивований Микола.

Феногін зітхнув і повторив: Прошу вас, потрудіться ся на гору до бабки.

Микола пішов на гору. Ледви переступив попіг, дві ніжні дівочі руки обняли його шию. До його лице притулилось дрібненькє личко з широко отвореними вогкими від сліз вічми і придушуючи хліпане шептала: Братчику, братчику! — Чому ти нас мучив і тортурував! Дорогий, солодкий братчику, поєднай ся раз на все з батьком.. І зі мною також.. Лиши ся у нас.. Молю, благаю, лиши ся у нас!

І мале, хирляве тіло задрожало судорожно в його раменах, а мале серце, — те саме, що нікому не було потрібне —, зробилось таке величезне, що весь безконечний съвіт враз з його бо-

лями найшовби в ньому місце. Захмарений, з насупленими бровами кинув скорим зором довкруг себе. З ліжка простягнули ся д'ньому руки бабки. Страшна була на лиці, на якім не мож було найти каплі крові, молила голосом, від якого здавалося віяв холод і легіт того съвіта, хлипаючи з ридання: Миколо!... Дитино моя!...

А на порозі плакав Феногін. Забув і на свій вік і повагу, хлипаючи втягав воздух носом, рухав нервозно устами й бровами, а в очах було тілько сльоз! — Вони лилися так густими струями, що сказавбись, се не з віч вони йдуть, як у других людей, але зі всіх порів лисої його голови.

— Миколю, мій дорогий приятелю! — шептав він наче молитву, простягаючи перед себе руки.

Безрадний і безпомічний усьміхнувся Микола і не припускає навіть, що з його понурих, вірлинних віч час від часу спадали скучо дивні каплі — сліз... І в тій хвилі вийшла з темного кута стареча, дрожача стать того, що звався його батьком і чиє цілісське жите було для нього незрозуміле і зненавиджене.

І нечайно сталося воно для нього зрозуміле:

І з тим самим шалом любові, що поконував в житю його ненависть, кинувся він до батька, пориваючи в обіймах з собою Ніну І всі троє, звязані в один живий, хлипаючий з ридання узол з вітвертими і дрігаючими серцями зрослися на хвилю в одну велику істоту, з одним серцем, з однокою душою..

— Він лишить ся! — кликнула радісно і триумфуючого стара — він лишить ся!

— Миколю, мій дорогий приятелю! — хлипав й шептав Феногін наче молитву.

— Так! так! — кликав ридаючи Микола, не розуміючи як слід, кому, напо ѹ і пощо він так відповідає. — Так! так! — повторяв він, покриваючи поцілуйми дрожачі руки бабуні, що ніжно й мовчки гладила його голову і лице.

— Так! так! — повторяв він все ще... А в душі чув він вже невмоляме, приказуюче і коротке — Ні! — що змагалась чимраз більше ..

Зближала ся ніч. Весь дім від челядної аж до сальонів, заяснів від съвітел. Люди розмовляли жваво і голосно; дорогоцінні предмети забули та-кож на свого трівогу. З своїх високих місць згорда споглядвали вони на людий, що крутили ся туди й назад. Вони привернули собі наново свою красоту. І здавалось навіть, що все, що лищень находилося у дома, на тєй було, щоби їм служити і величати їх красоту і дорогоцінність.

Пан Борсуков, Ніна і студент все ще сиділи в кімнаті бабуні і радувалися своїм щастям, або прислухувались йому мовчки.

Феногін, що трохи напив ся з радости, вийшов па подвіре, щоби прихолодити свою палаочу голову. Коли він гладив свою бліскучу, червону лисину, на якій тошились платки снігу наче па якій розжареній плиті, побачив оставшій — Миколу! З малим узлом в руці вийшов він зза угла, на якім видніла напись „Вхід для слуг і ліверантів“. Неприємно його вразила непредвидена стріча з Феногіном.

— А, Феногін, стара скотино — сказав він тихо ... ну, відпровасть мене до брами.

На дорозі ані душі, а оба її кінці сщезали в білім морю незамітно спадаючого снігу. Микола став перед Феногіном. Міряючи його своїми великими і суворими очима поклав руку на рамя старого слуги і поволі вимовив, подібно, як учить ся малу дитину:

— Скажи батькови що я його здоровлю і що ... я пішов.

— Куди??

— От туди просто Здоров був. Микола поплескав по рамени слугу і відішов. Але Феногін не міг зрозуміти, куди він має йти.

З цілою форсою, яку йому подиктувало його привязане, вхопив його за рамя,

— Я тебе не пущу! Як Бог на небі, я тебе не пущу!

Микола сіпнув ся від від нього і споглянув здивовано на Феногіна. Але сей складав руки як до молитви і молив хлипаючим голосом: — Миколо! Мій одинокий приятелю! Плюнь на те все... Не йди нікуди! Що-ж ти там найдеш? Дома маєш гроший досить. Три фабрики, чотири доми. Щоднини ми відтинаємо акції... лебедів і повторяв безглуздо слова старої господині.

— Що ти папляєш мені отсе?! — і Микола насунув брови та скорим кроком пішов наперед

Але Феногін, одітій в святочну одіж, розпнявши ґузики зі стогоном доганяв Миколу, вхопив його за рамена і просив, благав: — Хиба, хиба... я також... Возми мене з собою... Але що се ти, мій голубе сизий... Кудою?... до розбійників? — Так! то ти до розбійників зміраєш! І резигнуючи кивнув рукою наче на знак прощання з чесними людьми.

Микола пристанув і мовчки споглянув на Феногіна. В тім його погляді заблищало щось таке страшне, таке діймаюче і пронизуюче, що Феногін нагло забув язика в роті, а ноги застягли в снігу і ніби приросли до нього.

Миколова стать висока мріла в далечі і робилась чимраз меньша, наче би стоплювалась в сніжній парі. І ще хвилька-момент, і він сьchez раз на все в тій незнаній, небезпечній далечині, з якої він неожидано з'явився. Ніякої живої тварі не було видно на безлюднім просторі. А Феногін все ще стояв і оглядався. Його ковнір змочився цілком і прилип до шкіри. Платки снігу тонили повільніше на його остудженій лисині і з вільна спливали разом зі слізами по голенім лици на діл... .

Переклав С. Процьків.

ЗМІСТ:

	Ст.
Оригінальний чоловік (пер. А. Гриник)	3—12
Брехня (пер. В. Літінський)	13—22
Съміх (пер. В. Літінський)	23—28
Перед страченем (пер. Ф. Коковський)	29—32
Марсильєза (пер. Т. Сьогобочний)	33—36
В незнану далечінь (пер. С. Процьків)	37—54

Ціна 35 сотиків. З пересилкою 40 сотиків.